

THEORIEËN OVER HET VERBAND TUSSEN DE AKAN EN HET OUDE GHANA

Een overzicht

Eelco Salverda

Inleiding

Hoewel de laatste tijd *oral history* en het gebruik van filmmateriaal een steeds grotere plaats binnen de geschiedwetenschap innemen, beperken de meeste historici zich nog steeds tot het gebruik van geschreven bronnen. Vaak komt dit alleen al voort uit het feit dat de periode of de gebeurtenis die men wil onderzoeken zich slechts laat kennen met behulp van geschreven bronnen. Dergelijke bronnen zijn meestal de enige beschikbare in onze cultuur, onontbeerlijk bij de reconstructie van het verleden en bepalend voor ons beeld daarvan. Onze visie op de geschiedenis moet soms door de vondst van één document aanzienlijk worden bijgesteld.

Niet in alle culturen echter zijn geschreven bronnen zo prominent aanwezig. Grote delen van Afrika bijvoorbeeld kenden tot de koloniale periode geen schrift; de betreffende volkeren hadden geen schriftelijke maar een orale historische traditie.¹ Dit leverde bij de reconstructie van het verleden van Afrika, waarmee in de periode van de dekolonisatie op grote schaal werd begonnen, diverse problemen op. Om een beeld te kunnen krijgen van het verleden waren historici vaak afhankelijk van andere disciplines die relevante informatie over volkeren en hun geschiedenis konden verschaffen, zoals de archeologie, etnologie, linguïstiek en antropologie.

Daarnaast waren voor sommige streken wél geschreven bronnen beschikbaar. Voor Noord-Afrika bijvoorbeeld, waar eerst de Romeinen over geschreven hebben en dat later veroverd werd door de Arabieren, of voor de westelijke Soedan - Mauretanië, Mali, Niger -, dat al vroeg onder invloed van de islam kwam. Ook bestonden er verslagen van Arabische reizigers en handelaars, alsmede de informatie over Afrika die sinds de vijftiende eeuw door de Europeanen op schrift was gesteld. Al deze bronnen waren echter vrij beperkt van aard en omvang.

Met bovenstaande bronnen kon bij lange na niet het gehele verleden ontsluit worden. Maar ook de orale tradities bevatten veel historische informatie en zij zouden een belangrijke aanvullende bron worden. Het gebruik

1 De orale tradities zijn het geheel van gebruiken, kennis en geschiedenis van een gemeenschap, zoals die mondeling van generatie op generatie overgeleverd worden. Deze orale tradities zouden in de jaren zestig van deze eeuw een belangrijke rol gaan spelen bij het reconstrueren van de geschiedenis van de Afrikaanse volkeren.

ervan stuitte aanvankelijk op enige scepsis over de betrouwbaarheid, maar na de jaren '60 had het gebruik van dergelijke bronnen zijn plaats binnen de historiografie gevonden. Het zal geen verbazing wekken dat er niettemin nog veel onzekerheid kon bestaan over het verleden, veroorzaakt door bronnen die onduidelijk of tegenstrijdig waren. Een voorbeeld van problemen en onduidelijkheden die zich konden voordoen, is de geschiedenis van het middeleeuwse Ghana-rijk en daarmee samenhangend de vraag naar de afkomst van het Akan-volk, grotendeels wonend in het huidige Ghana.

In 1957 werd de Britse kolonie Goudkust onafhankelijk onder de nieuwe naam Ghana. Het land werd genoemd naar een groot middeleeuws koninkrijk, gelegen in de westelijke Soedan, tussen de Niger en de Senegal. Het oude Ghana had dus enige honderden kilometers noordwestelijker gelegen dan het huidige Ghana. Het gebruik van de naam werd echter gerechtvaardigd door een vermeend verband tussen de Akan, de grootste tribale eenheid uit Goudkust, en het oude Ghana. De Akan zouden, volgens sommige orale tradities van dat volk, afkomstig zijn uit het Ghana-rijk en zich na een migratie naar het zuiden in Goudkust hebben gevestigd. Over het ontstaan en over de afkomst van de eerste koningen van het Ghana-rijk deden verschillende theorieën de ronde; evenzo over de afkomst van de Akan. Het bestaan van die verschillende theorieën kon voortkomen uit het gebrek aan duidelijke en volledige bronnen. In de periode voorafgaand aan de onafhankelijkheid van Goudkust stond het verband tussen de Akan en het Ghana-rijk volop in de belangstelling. Dit artikel beoogt een overzicht te geven van de toenmalige discussie.

Beschrijvingen van Ghana

De naam Ghana werd al enige jaren voor de onafhankelijkheid door nationalistengepropageerd als de nieuwe naam van Goudkust. De belangstelling voor het middeleeuwse Ghana was echter geen *novum* van het tot wasdom komende nationalisme in Goudkust. Aan het begin van deze eeuw verschenen de boeken *A tropical dependency* van F. Shaw en *Haut-Sénégal-Niger* van M. Delafosse waarin onder meer aandacht aan Ghana werd besteed, en in 1914 deed A. Bonnel de Mezières opgravingen naar de hoofdstad van het oude rijk.²

De eerste vermelding van Ghana stamt uit de achtste eeuw van onze jaartelling en is afkomstig van el-Fazari. De belangrijkste, meest uitgebreide beschrijving dateert van 1067 en is afkomstig van el-Bekri, een Cordobaans geograaf.³ El-Bekri woonde overigens zijn gehele leven in Spanje en baseerde zich

2 Flora L. Shaw (Lady Lugard), *A tropical dependency* (Londen 1905); Maurice Delafosse, *Haut-Sénégal-Niger I-III* (Parijs 1912).

3 Abou-Obeïd-El-Bekri, *Description de l'Afrique septentrionale* vert. M.G. de Slane (Oorspr. druk Algiers 1913; herdruk, Parijs 1965). De beschrijving wordt uitvoerig aangehaald in: Shaw, *A tropical dependency*. Voor een Engelse vertaling van het belangrijkste gedeelte over Ghana uit el-Bekri's werk raadplege men J.D. Fage, 'Ancient Ghana: a review of the

op eerdere beschrijvingen, waaronder die van el-Fazari, wiens boeken verloren zijn gegaan.⁴ Daarnaast waren er twee kronieken, de *Tarikh el-Fettach* en de *Tarikh es-Sudan* uit respectievelijk de zestiende en de zeventiende eeuw, geschreven in het Arabisch door twee islamitische negers uit Timbuktu. De auteurs waren afkomstig uit de westelijke Soedan, het gebied waarin Ghana had gelegen, en op de hoogte van de orale tradities van het oude Ghana, maar schreven toen dat rijk al niet meer bestond.

Uit de diverse bronnen blijkt dat Ghana een koninkrijk was, gelegen in de westelijke Soedan. Het centrum van het rijk lag zo'n 300 kilometer ten noorden van het huidige Bamako. Op het hoogtepunt van zijn macht, in de tiende en de elfde eeuw van onze jaartelling, werd het Ghana-rijk in het zuidwesten begrensd door de bovenloop van de rivier de Senegal en in het zuidoosten door de bovenloop van de rivier de Niger. In het noorden grensde het aan de Sahara.

Een groot gedeelte van West-Afrika werd beheerst door het Ghana-rijk; een aantal andere koninkrijken was schatplichtig aan de koning van Ghana. Het rijk was het eindpunt van de trans-Sahara handelsroute, die liep van de stad Sijilmassa in Zuid-Marokko naar de westelijke Soedan. Deze handelsroute was van belang voor het verkrijgen van met name zout, dat in de westelijke Soedan schaars was. Noord-Afrikaanse Arabieren ruilden hun zout uit de Sahara voor goud, dat in Ghana in overvloed aanwezig was. Enige belangrijke goudvelden van die tijd lagen ten zuid-westen van Ghana, dat zijn goud verkreeg door handel te drijven met dit gebied, zonder er overigens macht over uit te oefenen. Niettemin stond Ghana bekend als 'the land of gold'. De inwoners van het rijk waren Soninke-negers, de noordelijke tak van het Mande-sprekende volk.

De tiende en elfde eeuw worden algemeen beschouwd als het hoogtepunt van Ghana's welvaart. De (islamitische) Almoraviden-dynastie veroverde in 1076 de hoofdstad van Ghana. De heersers van Ghana wisten weliswaar hun rijk opnieuw te vestigen, maar het zou nooit meer de status bereiken die het eerst had: de trans-Sahara handel, de economische basis van het rijk, was door de Almoraviden ontworcht. In 1240 werd de hoofdstad definitief vernietigd.

Onduidelijkheden over Ghana

Hoewel de bronnen over het bovenstaande vrij duidelijk en eensluidend zijn, zijn ze op sommige punten ook met elkaar in tegenspraak. De verwarring die daardoor ontstond werd vooral veroorzaakt door de reeds genoemde *Tarikhs*, opgetekend in de zestiende en zeventiende eeuw, toen het Ghana-rijk al niet meer bestond. De *Tarikhs* geven over een aantal zaken andere informatie dan

evidence', *Transactions of the historical society of Ghana* 3 (Achimota 1957) 2, 77-98, aldaar 80-82.

4 El-Bekri, *Description de l'Afrique septentrionale; Texte Arabe* M.G. de Slane ed. (herdruk, Parijs 1965), inleiding op *Texte Arabe*, 15; Fage, 'Ancient Ghana', 80 en 81; Nehemia Levtzion, *Ancient Ghana and Mali* (Londen 1973) 22.

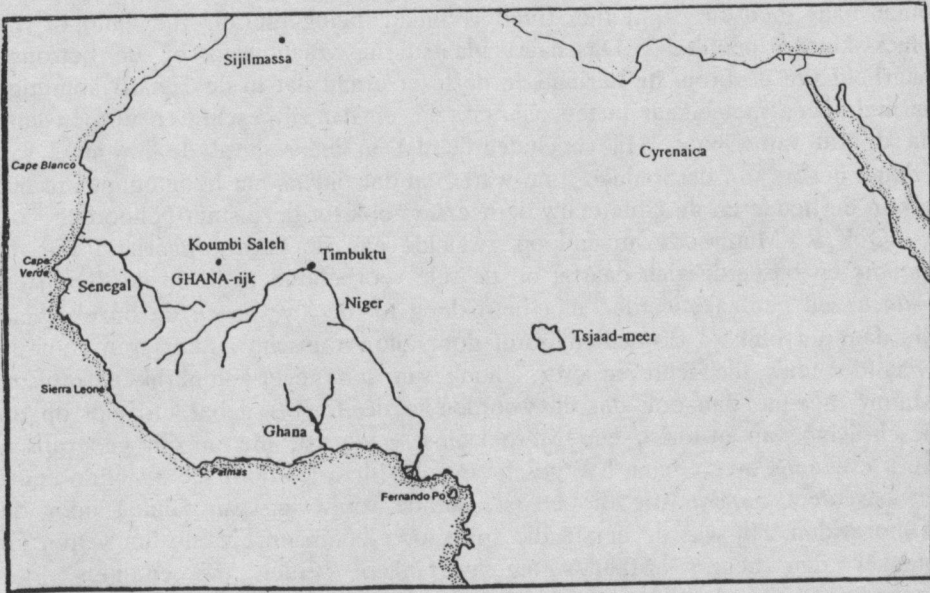
de beschrijvingen van de Arabische geographen en historici. Maar ook die Arabische bronnen zijn niet altijd even duidelijk. De problemen die hierdoor ontstonden bij het behandelen van de geschiedenis van het oude Ghana hadden vooral betrekking op de hoofdstad, de koningen en hun afstamming en de stichting van het rijk.

In de eerste plaats bestond er veel verwarring over de titel van de koning en, daarmee samenhangend, over de naam van de hoofdstad en de naam van het rijk. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren. El-Bekri schrijft dat de titel van de koning Ghana was en dat het land Aoukar heette, maar gebruikt later de naam Ghana voor de hoofdstad en ook voor het gehele rijk. In de *Tarikh es-Sudan* wordt Ghana genoemd als hoofdstad van een land genaamd Baghena waarvan Qayamagha de eerste koning zou zijn geweest, in de *Tarikh el-Fettach* daarentegen wordt gesproken over een hoofdstad Kumbi in het rijk van de Qayamagha-dynastie. In de orale tradities van het Soninke-volk is sprake van een koninkrijk Wagadu met als hoofdstad Kumbi. De hoofdstad van Ghana wordt ook nog door diverse bronnen verschillend gesitueerd. Een verklaring voor deze welhaast Babylonische spraakverwarring wordt gegeven door verschillende auteurs.

De onoverzichtelijkheid wordt deels veroorzaakt door de naam Ghana. El-Bekri had vermeld dat 'Ghana' de titel was van de koning, maar duidt later de hoofdstad en het rijk ook met die naam. J.D. Fage verklaarde dit door er op te wijzen dat het in West-Afrika niet ongewoon was om de titel van een koning ook te verlenen aan zijn residentie en zelfs aan het gehele rijk, als indicatie van de koninklijke aanwezigheid.⁵ Dit zou ook kunnen verduidelijken waarom de stad Ghana zich steeds had verplaatst. De hoofdstad van het rijk veranderde afhankelijk van waar de koning resideerde. Na archeologisch onderzoek, door Bonnel de Mezières en later met name door P. Thomassey en R.A. Mauny, wordt inmiddels algemeen aangenomen dat bij het huidige Koumbi Saleh de hoofdstad van het Ghana-rijk van de elfde eeuw heeft gelegen. Dit verklaart de diverse verwijzingen naar een hoofdstad genaamd Kumbi. Ook de verschillende benamingen voor het rijk kunnen hiermee begrepen worden. De naam Ghana zou afgeleid zijn van de titel van de heerser (er wordt ook vaak gesproken van 'the empire of Ghana' en 'the city of Ghana') en alle andere aanduidingen (Aoukar, Baghena, Wagadu) zijn de namen in verschillende talen (Arabisch, Soninke) voor het gebied waarin het koninkrijk lag. Daarbij kwam nog dat al die verschillend aangeduide koninkrijken wel steeds in ongeveer hetzelfde gebied gesitueerd worden en dat er steeds sprake is van een land of een koning rijk aan goud. Nehemia Levtzion beschreef hoe na de definitieve val van Ghana in de dertiende eeuw het Soninke-volk, de inwoners van het Ghana-rijk, in verschillende richtingen migreerden, waarbij verschillende orale tradities en verschillende namen zijn ontstaan.⁶ Een aantal van deze tradities werden

5 Fage, 'Ancient Ghana', voetnoot p. 80.

6 Levtzion, *Ancient Ghana and Mali*, 20-21.

geregistreerd in de *Tarikhs* die, zoals gezegd, juist een groot deel van de verwarring veroorzaakten. Na vergelijking van de informatie over de verschillende koninkrijken kwam Levtzion tot de conclusie dat er sprake was van slechts één koninkrijk dat bekend stond onder drie namen. Soms werd het genoemd naar de koning, soms naar de regio; de verschillende talen zorgden steeds voor een andere benaming.⁷

Ook de oorsprong van Ghana en van de afkomst van de eerste koningen was niet geheel zeker. De oudste vermelding van Ghana stamt uit de achtste eeuw. Over de geschiedenis van Ghana vóór die tijd was bij de Arabieren niets bekend. Hierover wordt dan ook niets vermeld in de Arabische bronnen. De *Tarikhs* spreken er wel over. De *Tarikh es-Sudan* vermeldt echter dat de eerste heersers van Ghana geen negers waren maar 'blanken' en dat van de eerste dynastie tweeëntwintig koningen voor en tweeëntwintig na de Hegira regeerden.⁸ Over de bewering in de *Tarikh es-Sudan* dat de oorspronkelijke heersers van Ghana 'blanken' waren, werd veel geschreven. Fage wees erop dat Ghana in één van de eerste Arabische bronnen beschreven wordt als deel uitmakend van de 'Bilad-as-Sudan' en dat in het Arabisch 'Soedan' niet verwijst naar een regio

⁷ Ibidem.

⁸ De Hegira is de vlucht van de profeet Mohammed van Mekka naar Medina in 622 na Christus, tevens het begin van de islamitische jaartelling. Ook de *Tarikhs* spreken elkaar op dit punt overigens tegen. In de *Tarikh el-Fettach* wordt slechts melding gemaakt van een Kayamagha-dynastie waarvan twintig koningen voor de Hegira regeerden. In de eerste eeuw na de Hegira zou er een einde aan de dynastie zijn gekomen. Er wordt bij gezegd dat deze koningen zeer waarschijnlijk geen Soninke maar Sanhaja-berbers waren. Zie Fage, 'Ancient Ghana', 88 en 89.

maar naar mensen, " [...] the 'Bilad-as-Sudan' being literally the 'land of the black-skinned peoples'".⁹ Daarnaast plaatste hij vraagtekens bij de betrouwbaarheid van de bron: hij herinnerde de lezer eraan dat in de *Tarikhs* sommige vermeldingen met elkaar in tegenspraak zijn en dat zij geschreven werden lang na de val van Ghana. Hij concludeerde dat in ieder geval de inwoners van Ghana negers van de Soninke-stam waren en dat tijdens het hoogtepunt van het rijk in de tiende en de elfde eeuw de heersers ook tot deze stam behoorden.¹⁰

Ook R. Mauny, de archeoloog, twijfelde aan de betrouwbaarheid van de *Tarikhs* en baseerde zich daarbij op de vele voorbehouden die in de *Tarikh el-Fettach* zelf gemaakt worden met betrekking tot de kwestie en de onzekerheid die daar uit blijkt.¹¹ Bovendien wordt door alle Arabische auteurs van vóór de twaalfde eeuw die schreven over Ghana van een néger-koninkrijk gesproken. Mauny meende dan ook dat de woorden in de *Tarikhs* gebaseerd zijn op de beschrijving van el-Idrisi, een Marokkaanse geograaf, die in zijn geografisch werk eveneens over Ghana had geschreven. El-Idrisi leefde in de twaalfde eeuw en beschreef de dynastie die heerste na de verovering van Ghana door de Almoraviden. Hij was de eerste die sprak over koningen die moslim waren en blanker dan negers. Mauny's tegenwerpingen werden overgenomen door Levtzion. Hij concludeerde dat de *Tarikhs* werden geschreven in een islamitisch rijk en "One is tempted to seek Islamic influence in the claim to white [...] origin."¹²

Het waren deze onduidelijkheden en leemtes in de ontstaansgeschiedenis van het Ghana-rijk en de twijfels over de achtergronden van de eerste heersers, die er toe leidden dat in de vroege geschiedschrijving over het oude Ghana verschillende theorieën over die oorsprong de ronde konden doen.

Een aantal Europese auteurs die aan het begin van deze eeuw over Ghana schreven nam de aanduiding van de eerste koningen als 'blanken' wel over. Delafosse kwam met de hypothese dat de stichters en eerste heersers van het

9 Fage, 'Ancient Ghana', voetnoot p. 78.

10 Ibidem, 78, 90.

11 R.A. Mauny, 'The question of Ghana', *Africa* 24 (1954) 3, 200-212, aldaar 204.

12 Levtzion, *Ancient Ghana and Mali*, 4. Overigens is hier niet de jongste literatuur over Ghana aangehaald. De opvattingen over het Ghana-rijk hebben zich inmiddels wel enigszins gewijzigd. Zo wijzen Roland Oliver en J.D. Fage in hun handboek over de Afrikaanse geschiedenis, *A short history of Africa* (zesde druk; Londen 1988), op pagina 47 en 70 de theorie over de 'blanke' koningen niet van de hand; hier bestaat nog geen definitief uitsluitsel over. Ook wordt de verovering van Ghana in 1076 niet meer als een vaststaand feit beschouwd. De teloorgang van het Ghana-rijk zou bijvoorbeeld veroorzaakt kunnen zijn door een constante infiltratie door de Noordafrikaanse Arabieren. Basil Davidson daarentegen meent in de laatste editie van zijn *Africa in history* (herziene editie 1991; paperback-editie Londen 1992) op pagina 89, 91 en 94 dat Ghana waarschijnlijk al in de vijfde eeuw is ontstaan, dat er in de orale tradities die dit vermeldden een kern van waarheid schuilt en dat de koningen Soninke waren. De hoofdstad van Ghana in de elfde eeuw, zeer waarschijnlijk Koumbi Saleh, is volgens hem wel ingenomen door de Almoraviden.

Ghana-rijk van joods-Syrische afkomst waren.¹³ Een joods-Syrisch volk, nazaten van in het derde millennium voor Christus naar Egypte getrokken joden, zou vanuit Cyrenaica (een regio in Oost-Libië) naar een streek in de buurt van Timbuktu getrokken zijn, vanwaar rond het jaar 150 na Christus een deel van deze groep naar Aoukar getrokken was.¹⁴

C'est donc vers l'an 300 qu'il convient de placer la fondation proprement dite de l'empire de Ghana et le début de la dynastie impériale judéo-syrienne issue de Kara. Cette dynastie conserva le pouvoir, très probablement, jusqu'à la fin du VIIIe siècle. C'est elle qui fournit ces quarantequatre princes de race blanche et d'origine inconnue dont nous parle Sa'di [...]¹⁵

Deze uit het Midden-Oosten afkomstige dynastie zou in de achtste eeuw opgevolgd zijn door een Soninke-stam.

In *Caravans of the old Sahara* van E.W. Bovill, lange tijd één van de weinige publicaties die informatie verstrekten over het Ghana-rijk, werd deze theorie onderschreven. Hoewel Bovill wel aangaf dat in ieder geval de inwoners en sinds de achtste eeuw ook de koningen van Ghana negers waren geweest, zwakte hij deze opmerking later weer af: de Soninke zouden niet in staat zijn geweest het Ghana-rijk tot ontwikkeling te brengen als er geen ('blanker') Berber-bloed door hun aderen had gestroomd.¹⁶ Ook F. Shaw had reeds eerder de vermelding over de 'blanke' koningen uit de *Tarikh es-Sudan* voor waar aangenomen.¹⁷

Op veel punten komen de diverse beschrijvingen van Ghana overeen. De afkomst van de eerste koningen is door Europeanen in het begin van deze eeuw vaak aan niet-negroïde volkeren toegeschreven. Dit moet echter begrepen worden vanuit een breder historiografisch perspectief. De koloniale geschiedschrijving kende aan Afrika geen eigen dynamiek, geen zelfstandige politieke en culturele ontwikkeling toe. Afrika was een onderontwikkeld continent dat slechts door niet-Afrikanen, zoals de Arabieren en de Europeanen, in beweging was gebracht. De hierboven genoemde theorieën van Delafosse en Bovill zijn een voorbeeld van hoe orale tradities als bron aangehaald werden om de vooroordelen aangaande de vermeende passiviteit van negers te bevestigen.

Theorieën over de afkomst van het Akan-volk

Niet alleen de oorsprong van het koninkrijk Ghana was onderwerp van discussie. Al in de negentiende eeuw was er ook een debat op gang gekomen over de

13 Maurice Delafosse, *Haut-Sénégal-Niger* (herdruk, Parijs 1972) I, 207-215; II, 22-25.

14 Aoukar is de streek die el-Bekri noemde als het land van Ghana.

15 Kara was één van de leiders die de joden wellicht naar Aoukar zou hebben geleid. Delafosse, *Haut-Sénégal-Niger* II, 22-23. (Sa'di is de schrijver van de *Tarikh es-Sudan*.)

16 E.W. Bovill, *Caravans of the old Sahara* (Londen 1933) 23, 45, 264-265.

17 Shaw, *A tropical dependency*, 90.

vraag wat de afkomst van de Akan was. Hierover bestonden in eerste instantie diverse theorieën. Zo zouden de Akan afkomstig zijn uit de regio Egypte/Ethiopië, danwel uit het gebied tussen de Nijl en de regio Tsjaad. Anderen meenden dat de Akan afkomstig waren uit het gebied iets ten noorden van Goudkust.¹⁸

W.T. Balmer was in 1926 de eerste die de oorsprong van de Akan in het middeleeuwse Ghana zocht.¹⁹ Op basis van twee argumenten suggereerde hij dat de Akan waarschijnlijk deel hadden uitgemaakt van het Ghana-rijk. In de eerste plaats wees hij op een gelijkenis tussen de woorden 'Akan' en 'Ghana' (beide hebben de stam 'kan') en in de tweede plaats op een orale traditie waaruit een verband zou blijken tussen de Akan en Walata, een stad in de regio waar Ghana zou hebben gelegen. De hypothese van Balmer riep veel reacties op en na de publikatie ervan ontstonden er drie theorieën over het verband tussen Ghana en de Akan.²⁰

In de eerste plaats waren er auteurs die instemden met Balmers hypothese. Zij meenden echter dat Goudkust geen deel had uitgemaakt van het Ghana-rijk, maar dat de bewoners ervan uit dat rijk gemigreerd waren. Hiertoe behoorden de Ghanese politicus J.C. de Graft-Johnson en J.D. Fage. De eerste meende dat het Ghana-rijk zich had uitgestrekt tot aan het Tsjaad-meer, vanwaar ook de Akan zouden zijn gemigreerd. De Akan waren dus wel uit Ghana afkomstig, maar niet uit het centrum van het rijk.²¹ Hoewel Fage in eerste instantie de Balmer-hypothese verwierp en hoogstens van culturele beïnvloeding op het latere Goudkust door Ghana wilde spreken²², blijkt uit een later artikel dat hij een sterkere connectie wel mogelijk achtte. Fage bleef hierin kritisch ten aanzien van het vaak aangevoerde bewijsmateriaal voor de connectie, de sociologisch/culturele en linguïstische argumenten, en wees op de vele weerleggingen daarvan. Op basis van tradities en een vroegere handelsroute meende hij echter wel dat invloeden vanuit het Ghana-rijk op volken uit het latere Ghana plaatsgevonden konden hebben en dat er misschien zelfs sprake geweest was van een migratie.²³ Hij meende dat er inderdaad tradities bestonden waarin gesproken werd over een verband tussen Ghana en Goudkust.²⁴

Een tweede groep auteurs dacht ook dat de Akan uit Ghana gemigreerd waren, maar was van oordeel dat de Akan daarvoor nog vanuit het oosten of noord-oosten van Afrika (of nog verder) waren gemigreerd. Twee belangrijke vertegenwoordigers van deze opinie waren E. Meyerowitz en J.B. Danquah. Meyerowitz, een antropologe, publiceerde diverse boeken over de cultuur en de

18 A. Adu Boahen, 'The Akan of Ghana', *Ghana notes and queries* 9 (1967) 3-10, aldaar 4 en 5.

19 W.T. Balmer, *A history of the Akan peoples of the Gold Coast* (Cape Coast, Londen 1926).

20 Boahen, 'The Akan of Ghana', 5.

21 J.C. de Graft-Johnson, *African glory* (Londen 1954) 83-85.

22 J.D. Fage, 'Vanished negro civilisations', *Universitas* 1 (1955) 5, 25-26.

23 Fage, 'Ancient Ghana', 93-96.

24 J.D. Fage, *Ghana. A historical interpretation* (Madison 1959) 83.

afkomst van de Akan en ontwikkelde haar theorie steeds verder in de loop der jaren.²⁵ In haar latere publicaties schreef zij een 'Libyo-Berber' afkomst uit het Tibesti-gebied (Zuidoost-Libië/Noord-Tsjaad) aan de Akan toe, waarbij ook nog invloeden uit het Midden-Oosten een belangrijke rol zouden hebben gespeeld. Ze kwam tot deze conclusie op basis van orale tradities, linguïstische en sociaal-culturele overeenkomsten tussen de Akan en het oude Egypte.²⁶ De stichters van Ghana en de Akan kenden volgens haar dezelfde voorvaderen. Deze zouden in twee groepen in uiteenlopende richtingen naar het Zuiden zijn getrokken.²⁷ Op de denkbeelden van Danquah zal hierna nog ingegaan worden.

Tenslotte waren er auteurs die meenden dat er noch sprake was van een oostelijke oorsprong van de Akan, noch van een verband met het middeleeuwse Ghana. Deze auteurs leverden veel kritiek op Meyerowitz en Danquah, vooral op hun onderzoeksmethoden en op de betrouwbaarheid van het geleverde bewijsmateriaal. W.E.F. Ward voerde als eerste argumenten aan tegen de hypothese van Balmer in zijn *A history of the Gold Coast* uit 1948. Ward noemde Balmer niet bij naam, maar ging wel in tegen zijn argumenten en die van andere protagonisten van het Akan-Ghana verband. Volgens Ward was de naamsgelijkenis te oppervlakkig, bestond er geen Akan-overlevering over een migratie uit Ghana, waren de culturele gelijkenissen te weinig specifiek en werden steeds de Soninke, en niet de Akan, genoemd als inwoners van Ghana. Ward dacht dat de Akan oorspronkelijk geleefd hadden in het gebied ten zuiden van de grote noordelijke bocht in de Niger en daar culturele invloeden vanuit Ghana hadden ondergaan.²⁸

De archeoloog Mauny wees erop dat de inwoners van Ghana Soninke waren geweest, dat Ghana de titel was van de heerser van het rijk en dat het derhalve merkwaardig was om te veronderstellen, zoals Balmer had gedaan, dat de naam 'Akan' was afgeleid van het woord 'Ghana'. Hij concludeerde: "Thus I do not consider these assertions of a connexion between the Akan and Ghana as being worthy of a serious consideration."²⁹ Wel hield hij in hetzelfde artikel de mogelijkheid open dat er door het drijven van handel van de Soninke met de volken uit het latere Goudkust contacten konden zijn geweest.³⁰

J.R. Goody leverde eveneens veel kritiek op de hypothese. Naar zijn mening zou er slechts sprake kunnen zijn van (cultureel) contact tussen het Ghana-rijk en de volkeren die het latere Goudkust bevolkten, maar had er zeker geen grootscheepse culturele diffusie plaatsgevonden, evenmin als een grote migratie

25 Voor een bespreking van het werk van Meyerowitz, zie Graham Irwin, 'The origins of the Akan and of Akan culture', *Universitas* 4 (1961) 5, 138-141.

26 Boahen, 'The Akan of Ghana', 7.

27 E.L.R. Meyerowitz, 'The Akan and Ghana', *Man* 57 (1957) 99, 83-88, aldaar 83 en 87.

28 W.E.F. Ward, *A history of Ghana* (derde herziene ed.; Londen 1966) 47-50. Oorspr.: *A history of the Gold Coast* (Londen 1948).

29 Mauny, 'The question of Ghana', 210.

30 Ibidem, 211-212.

van niet-negroïde volkeren naar het huidige gebied van de Akan, zoals Meyero-witz beweerde.³¹ Bovendien vond hij het linguïstische bewijs van Balmer te oppervlakkig en de inhoud en betekenis van de orale traditie waar Balmer zich op baseerde te vaag. Ook zou deze hebben toegegeven dat hij niet aarzelde "[...] to intermingle his own thought and interpretation of the chain of events."³² Basil Davidson tenslotte meende dat er in de orale tradities niet gesproken werd over voorouders uit Ghana, maar slechts over voorouders uit het noorden.³³

De drie vormen van bewijs voor de connectie tussen de Akan en Ghana (of tussen de Akan en het Midden-Oosten), de orale tradities, de linguïstische overeenkomsten en de culturele overeenkomsten, werden door diverse critici in meer of mindere mate bestreden. Het bestaan van de orale tradities werd als onzeker beschouwd ofwel de inhoud ervan liet teveel ruimte voor andere interpretaties. De linguïstische gelijkenissen waren te vaag, te algemeen en gemakkelijk manipuleerbaar. Ook de culturele gelijkenissen waren te weinig specifiek. Er zou sprake kunnen zijn van culturele diffusie door de eeuwen heen of van een gelijktijdig ontstaan van dezelfde gebruiken bij verschillende volkeren. Wel erkenden ook de grootste tegenstanders van de Akan-Ghana connectie dat er culturele contacten waren geweest tussen de Akan en de West-Soedanese rijken in het Noorden. Sommige spraken over kleine migraties. Het is hierbij noodzakelijk te bedenken dat Afrika in het verleden een constant verkeer van goederen en personen heeft gekend, ook door de Sahara heen.

Danquah over de relatie tussen de Akan en Ghana

Een belangrijke plaats in de discussie over het verband tussen het middeleeuwse en het nieuwe Ghana werd ingenomen door dr. Joseph Boakye Danquah. De visie van Danquah op het middeleeuwse Ghana en met name op de relatie van de Akan-stam met Ghana zijn zeer belangrijk. Danquah was een belangrijk protagonist van de theorie dat de Akan waren gemigreerd uit en dus verbonden met het middeleeuwse Ghana. Als eminent politicus was Danquah bij machte een discussie op gang te brengen over die relatie en wist hij de naam Ghana op grote schaal ingang te doen vinden in Goudkust. Danquah komt de eer toe als eerste het symbolische belang van de naam te hebben ingezien en de deze in 1944 naar voren te hebben geschoven als de nieuwe naam van Goudkust.³⁴ Reeds in 1928 zag hij de voordelen hiervan toen hij zocht naar "[...] a glorious

31 Jack Goody, 'Ethnohistory and the Akan of Ghana', *Africa* 29 (1959) 1, 67-81, aldaar 79; Jack Goody, 'The myth of a state', *The journal of modern African studies* 6 (1968) 4, 461-475, aldaar 472.

32 Jack Goody, 'The myth of a state', 463.

33 Basil Davison, *The lost cities of Africa* (Boston, 1959) 127.

34 H.K. Akyeampong, *Journey to independence and after. J.B. Danquah's letters I-III* (1954-1957) (Accra 1970-1972) III, 124.

past for the Gold Coast which would provide a symbol around which nationalists could draw inspiration."³⁵ Maar om Ghana te kunnen gebruiken als nationalistisch symbool moest er wel een verband zijn tussen Ghana en Goudkust. Danquah meende dat dit er ook was: het Akan-volk had volgens hem deel uitgemaakt van Ghana.

Danquah heeft het verband tussen de Akan en het middeleeuwse Ghana verschillende malen naar voren gebracht. Hij deed dit op basis van culturele en linguïstische argumenten en op basis van orale tradities onder de Akan. Hoewel nergens expliciet door hem vermeld, wordt algemeen erkend dat Danquah bij het ontwikkelen van zijn ideeën was beïnvloed door het in 1926 verschenen boek van Balmer.³⁶ Danquah werkte in de loop van de jaren zijn hypothese over het verband tussen de Akan en Ghana verder uit. Na het lezen van *A tropical dependency* van F. Shaw, rond 1935, waarin el-Bekri's beschrijving van Ghana werd aangehaald, was Danquah getroffen door de overeenkomsten tussen het door el-Bekri beschreven Ghana en de volkeren in Goudkust.³⁷ Hij vond hierin de bevestiging van zijn hypothese dat de Akan gemigreerd waren uit het middeleeuwse Ghana.³⁸

In zijn *The Akan doctrine of God* uit 1944 bleek dat Danquah de geschiedenis van de Akan nog verder had kunnen traceren. In Appendix II schrijft hij:

The original form of the name, Akane or Akana, led to its corruption by the early Arabs of the Sudan into Ghana [...] The Akan people were driven from their ancient home in Ghana, on the bend of the Niger, by the Almoravids [...] in A.D. 1076 [...] There was a tradition in Ghana [...] that the people of Ghana had originally come to the West Sudan from a country beyond or near the Taurus mountains (Taurudu). The current theory that the Ghana or Akane in Taurus was the same as the old Babylonian race known as Akkad, Agade or Akane, who lived on the Tigris and Euphrates, is strongly supported by the evidence of common features in the language of the ancient race and of the modern, as also in their customs. [...] Research has shown that the Akan name Akane has close resemblance to the Babylonian name Akkad or Akana or Agade, and there is evidence also that the Akan language is similar to the language spoken by the people of Sumer and Akkad.³⁹

In deze tekst verbindt Danquah de Akan met de oude Sumerische en Akkadische beschavingen.⁴⁰ Na een migratie zouden de 'Akane' zich gevestigd hebben in de westelijke Soedan waar hun naam door Arabieren verbasterd zou zijn tot Ghana.

35 David E. Apter, *Ghana in transition* (tweede herziene ed.; Princeton 1972) noot 8 p. 22. Zie ook Fage, *Ghana*, 83.

36 De visie van Balmer werd door Danquah verdedigd in 'The Akan claim to Ghana', *West-African review* nov. 1955, 968-970 en dec. 1955, 1107-1111.

37 Jack Goody, 'The myth of a state', 468.

38 J.B. Danquah, 'The Akan claim to Ghana', dec. 1955, 1111.

39 J.B. Danquah, *The Akan doctrine of God* (tweede druk; Londen 1968) 198 en 199.

40 Ook Shaw had deze theorie over de Babylonische afkomst van het Akan-volk vermeld. Deze zou zijn wortels hebben in een mondelinge overlevering van het Hausa-volk in Nigeria. Overigens verwierp zij deze theorie. Shaw, *A tropical dependency*, 94-95.

In een tweedelig artikel in *The West African Review* trad Danquah in discussie met R.A. Mauny, de archeoloog die opgravingen verrichtte naar de oude hoofdstad van het Ghana-rijk.⁴¹ In dit artikel verdedigt Danquah de argumenten die Balmer aanvoerde voor zijn hypothese, waarover Danquah zich inmiddels had ontfermd, en gaat hij in op de kritiek die Mauny had geleverd in een artikel in het tijdschrift *Africa*.⁴² Tevens zet Danquah in dit artikel vraagtekens bij de betrouwbaarheid van de beschrijving van el-Bekri, die in diverse publicaties geprezen wordt vanwege de uitgebreidheid, de betrouwbaarheid en het gebruik van uitstekende bronnen. Daarnaast voert hij bewijzen aan voor zijn stelling dat Ghana bekend was bij de oude oost-mediterrane beschavingen, onder meer door te wijzen op een vermeende vermelding van Ghana op een kaart van Ptolemaeus⁴³ en op de aanwezigheid van culturele invloeden uit het Midden-Oosten ("[...] either Babylonia or Egypt or even India.") in West-Afrika, *in casu* bij de Akan.⁴⁴

In een lezing die door de radio werd uitgezonden op de dag nadat Goudkust onafhankelijk was geworden ging Danquah weer in op de Babylonische oorsprong van de Akan.⁴⁵ Hij verklaarde bij deze gelegenheid wederom dat de Akan (en ook andere volkeren uit de Goudkust) deel hadden uitgemaakt van de Sumerische en Akkadische rijken. Na een migratie naar Afrika zouden de Akan rond 500 voor Christus het koninkrijk Ghana gesticht hebben. Na de verovering in 1076 door de Almoraviden trokken de Akan naar het zuiden en kwam het volk in verschillende golven in het huidige Ghana aan.

Wat betreft de ligging van het Ghana-rijk week Danquah niet af van de overige auteurs. Ook hij was van mening dat Ghana tussen de rivieren Senegal en Niger lag, in het Sahel-gebied. Het kaartje van Ghana, geplaatst bij Danquahs artikel in *West African review*, komt overeen met situeringen van Ghana van andere schrijvers.

De leemtes in de kennis over het oude Ghana, met name wat betreft de afkomst van de eerste heersers, in combinatie met het decennia-lange speuren naar de afkomst van het Akan-volk, stelden Danquah in de gelegenheid om het middeleeuwse Ghana en de Akan met elkaar in verbinding te brengen. *En passant* verleende hij de Akan (en Ghana) nog meer aanzien door hun de Sumerische en Akkadische beschavingen toe te schrijven. Hij had hierbij nationalistische motieven. Danquah wilde een eenheid onder het volk vestigen door middel van een gedeeld verleden. De gemeenschappelijke afkomst moest het Akan-volk, dat uit verschillende stammen bestaat, verenigen. Dit zou de onafhankelijkheid van en de rust in het land ten goede komen. Anderzijds was

41 Danquah, 'The Akan claim to Ghana', zie noot 36.

42 Mauny, 'The question of Ghana', zie noot 11.

43 Op één van Ptolemaeus' kaarten van Afrika in de *Geographica* komt een plaats Thamon-dacana voor, volgens Danquah de oude stad Ghana.

44 Danquah, 'The Akan claim to Ghana', resp. nov. 1955, 970 en dec. 1955, 1107-1109.

45 Boahen, 'The Akan of Ghana', 6.

het wijzen op het verband tussen de Akan en Ghana ook een legitimering van het gebruik van de naam Ghana.

Hoe onwettelijk het ons ook mag voorkomen dat een West-Afrikaans negervolk deel heeft uitgemaakt van de Babylonische beschaving, in de nationalistische Afrikaanse geschiedschrijving voor en na de onafhankelijkheid van de Afrikaanse landen waren dergelijke theorieën minder vreemd. Het leggen van een verband tussen Afrikaanse stammen en volken en een bepaalde oudere beschaving was in de jaren vlak voor en vlak na de onafhankelijkheid geen abnormale zaak. Jarenlang was immers door historici ontkend dat Afrika een eigen geschiedenis en een eigen interne dynamiek kende. De hypothese van Danquah moet gezien worden tegen het licht van de reactie op de koloniale geschiedschrijving over Afrika en de nadruk daarin op het afschilderen van de neger als een passief, onontwikkeld wezen.

Een bijkomende factor die het met elkaar verbinden van volkeren en beschavingen mogelijk maakte, waren de vele migraties die in het verleden hadden plaatsgevonden. De vele rijken die achtereenvolgens (delen van) het Midden-Oosten hadden beheerst, het oprukken van de Sahara-woestijn en de verovering van Noord-Afrika door de Arabieren in de zevende eeuw hebben voor vele volksverhuizingen naar en binnen Afrika gezorgd, zodat in de orale tradities van veel Afrikaanse volken gesproken wordt over een afkomst uit een gebied ver in het noorden of oosten, soms zelfs buiten het continent.

Zonder volledig te zijn geweest is met bovenstaande voorbeelden duidelijk gemaakt welke problemen zich aanvankelijk konden aandienen bij het onderzoeken en reconstrueren van Afrika's verleden. Hoewel langduriger onderzoek vaak meer duidelijkheid kon verschaffen deden in eerste instantie vaak verschillende theorieën de ronde. De diversiteit aan bronnen die gebruikt werden, de tegenstrijdigheden hierin, maar ook het feit dat er inderdaad sprake was geweest van veel migraties en contacten tussen verscheidene negervolkeren en de Arabieren, de vrije interpretatie van orale tradities en het rijkelijk verwijzen naar oppervlakkige linguïstische overeenkomsten - dit alles maakte diverse onderwerpen van de Afrikaanse geschiedenis lange tijd tot een puzzel waarvoor verschillende, vaak tegenstrijdige oplossingen werden aangedragen.

